

EARLY ARMENIAN PRINTINGS

IN THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY, JERUSALEM

MICHAEL E. STONE

In recent years there has been a growth of interest in the gathering and systematization of information about early Armenian printed books. This has been marked, among others, by two publications. The first is *A Bibliographical Catalogue of Old Armenian Printed Books*, published in Erevan in 1963.¹ This list, which is a preliminary stage of a broader project, aims at a complete listing. Therefore, in addition to books from a number of libraries, both within and outside Soviet Armenia, it includes books referred to in literary sources but whose actual existence today is not known. The second publication, a list compiled by Ara Kalaydjian and published in *Sion* in 1967 and 1968, presents only the materials in the collection of the Gulbenkian Library of the Armenian Patriarchate in Jerusalem. Since this is a very rich collection of these early printings, and since Mr. Kalaydjian gives more details than the Erevan list, including a reprinting of colophons and printers' notes, his work is also an important contribution to the subject.²

The present writer makes no claims to special expertise in the area of early Armenian printings. Yet, it is clear that in a field such as Armenian studies, among the responsibilities laid upon a scholar is that of making public information known to him about available resources — resources of whose existence he alone may be aware. Even the preliminary announcement of materials is enough to lead the experts to them, and it is this consideration which has motivated the preparation of the present list.

The books listed here are all preserved in the Rare Book Room of the National and University Library in Jerusalem. Following the entries for each book, the comparative numbers have been recorded according to the two lists mentioned above. Although the list is not a long one, it is hoped that the notification of the presence of these books will be of help and interest to those engaged in the study of early Armenian printings. Following the precedent set by the two lists mentioned above, only

¹ Հայ Հնագիտական Գրքի Մասնագիտական Ցուցակ, խմբագրեց Ն. Ա. Անտոնյան, Երևան, 1963. This work contains references to the scholarly literature dealing with each book, and therefore these have not been included in the present list.

² Ցուցակ եւ Ցիւտագրութիւններ երեսօղակի Գ. Կիլյաճեանի Մասնագրանքի Հայերէն Գրքերու 1512-1800, Սիւն (1967), pp. 52-69, 156-170, 253-264, 331-343, 446-458, 557-568, (1968), pp. 73-86, 176-190, 264-278, 384-397. This list is not yet complete, and in the July-August number of this year (1968) it reached the publications of the year 1725. Naturally, its numbers could only be recorded as far as this date.

those books printed before 1800 are mentioned, although the Library does possess a number of books dating from the first part of the nineteenth century.³

1. ԿՂԵՄԷՍ ԳԱՆԱՆՈՍ : ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ ԸՆԴ ՄԵՅԻ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ ՀՌՈՎՄԱՅ : Conciliationis Ecclesiae Armenae cum Romana : Pars Prima, Historialis, Roma, Typis sac. cong. de prop. Fid. MDCLXXX (= 1690), 15 + 918 էջ.

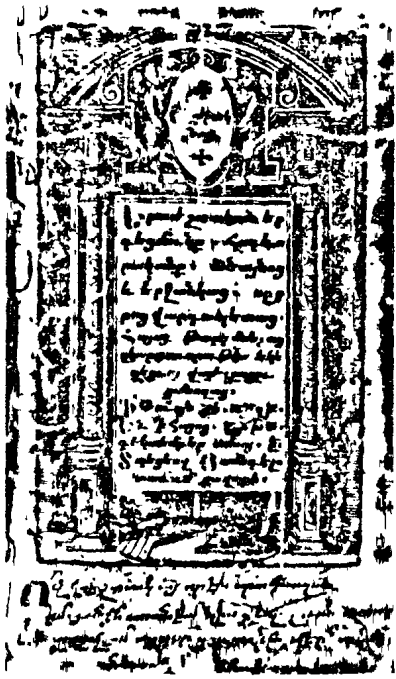
Հայ Հնարիպ Գրքի Մաս. Ցուցակ, Թիւ 154: Սիւն, 1967, Թիւ 57.

2. ՇԱՐԱԿՆՈՑ : ԱժՆԳԵՐԱՄԸ, 1692, 798 + 30 էջ.

Հայ Հնարիպ Գրքի Մաս. Ցուցակ, Թիւ 157, 720 էջ, Սիւն, 1967, Թիւ 59.

Handwritten note: ԿՂԵՄԷՍ ԳԱՆԱՆՈՍ

Hymnal — 1692, Amsterdam. Title page

National & University Library

Culbenkian Library

³ The writer's thanks are due to Mr. Ara Kalaydian for his assistance at many points in the preparation of this list, including the translation into Armenian of the Summary. Thanks are also due to the authorities of the University and National Library for their help and co-operation.

The number of pages in this copy is at variance with that of the lists Հայ Հնագիտ. Գրքի Ցուցակ and *Sion*, 1967, where a total of 720 pages is recorded. An examination of the book reveals that pp. 1-18 are apparently an Amsterdam printing, pp. 19-20 are blank and on p. 21 starts a different printing altogether. A comparison of pp. 1-18 with those pages in the copies of the Amsterdam printing of 1692 in the Gulbenkian Library reveals that they are not identical. Even though the date is the same, and both are evidently the work of the same printer and show great similarities, each represents a different setting of the type. In plates 1-4 here the title pages and p. 5 of the two printings are shown side by side, so that the similarities and differences may be observed. On the subsequent pages of this first section differences may be observed as to the number of letters per line and the number of words per page. On the other hand, the illustrations on pp. 4, 11-12, 17-18 are identical as to their placing, as well as being made from the same blocks.

The second part of the book, commencing on p. 21 is also a Շարակնից (Hymnal), and it continues from where the first part leaves off. It is quite different from the Amsterdam printing, however, both in type and in style, and has the ornamental borders around the pages typical of the Constantinople printings. It has far less illustration than the Amsterdam edition, although some of its plates are inferior copies of those in the Amsterdam text (thus p. 63, cf. Amsterdam ed. p. 52, p. 252, cf. Amsterdam ed. p. 219). The present writer did not succeed in identifying the printing from which this second part of the book is drawn. A sample of its text is given here (Plate 5).

What is clearly of great interest is the existence of two different printings, both executed in Amsterdam by the same printer in the year 1692.⁴

3. ԳԻՐԻՔ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ, ԿԱՅՍԵՐՆ ՓՈՆՅԻԱՆՈՍԻ: Լիբրոնո, ապ. Ս. էջ-
միածնի և Ս. Սարգսի, 1696, 182 էջ. Թեքի.
Հայ Հնատիպ Գրքի Մաս. Ցուցակ, Թիւ 167.

4. ՏՕՄԱՐԱՅ ԳԻՐԻՔ ՀԱՅՈՅ ՀՌՈՄԱՅԵՅԻՈՅ ԵՒ ՊԱՐԶԱՏՕՄԱՐ:

Կ. Պոլիս, 1690, 1 - 48 + 1 - 288, + 17 - 70 էջ. Թեքի.

Հայ Հնատիպ Գրքի Մաս. Ցուցակ, Թիւ 179: Սիոն, 1967, Թիւ 70: 48 + 288
= 336 էջ.

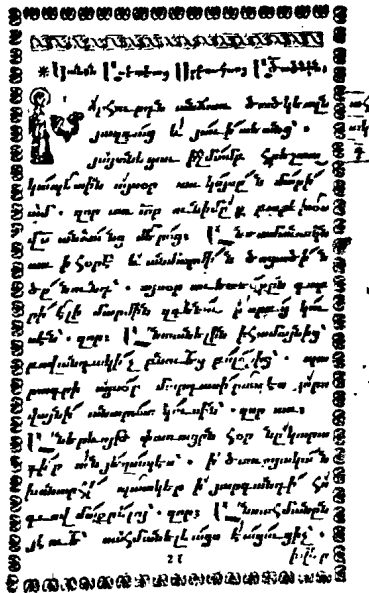
In addition to the two parts, pp. 1-48 and 1-288 which are known to the compilers of the two lists from the copies of the book available to them, the copy here being described contains a third section. Of this, pages 17-70 are extant. Presumably a first fascicle, of 16 pages, has been lost, and indeed signs of this loss may be observed in the book. The binding of this copy is identical with that of the copy in the Gulbenkian Library, and thus appears to be original. It shows no sign, evident on our examination, of the third section having been sown in at a later date, although an expert analysis might lead to different results. A sample of this additional text, showing the last page of the second section and p. 17 of the third, is given in plate 6. The third section is also calendary in nature.

5. ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ: ԳԻՐԻՔ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՈՐ ԿՈՉԻ ՀՈՄԱՆՈՒՆԱԿԻ ԱԳԱ-
ԹԱՆԳԵՂՈՍ: Կ. Պոլիս, ապ. Գրիգոր զպիր որդի Մկրտչի Մարգարանեցի,
1709, 12 + 428 էջ.

Հայ Հնատիպ Գրքի Մաս. Ցուցակ, Թիւ 243: Սիոն, 1968, Թիւ 94.

⁴ Concerning this printing see *Մ. Ժ. Վ. Գրիգորեան, Վեր հիւրքի և Կիսկոմ-
քիւնքի հրատարակիչ Վասանդեղոյ մասին, Հանդէս Ամսօրեայ, 79 (1966), p. 320 f.
and notes 11 and 12 where further bibliography is recorded.*

The book contains two separate page numberings with some leaves of a third as end papers. The main section, with the title here given, runs from 1 - 368. This is followed by a second page numbering, running from 17-144 (presumably a fascicle containing pp. 1-16 has been lost). The first line of p. 17 is Տեսնելի անայ եկալ խնդրի. At the beginning and at the end are found four sheets of yet a third page numbering, being pp. 53-54, 59-60, 69-70 and 75-76.

Hymnal — 1692, Amsterdam. Page 21
National and University Library

10. ՍՈՒՐԲ ԱՒԵՏԱՐԱՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՑ ԵՒ ՓՐԿՉԻՆ: Կ. Պոլս, 1740, 388 + 2 էջ.

Հայ Հնամիւս Գրքի Մաս. Ցուցակ, Թիւ 451.

11. ՊԵՏՐՈՍ ԱՐԱԳՈՆԱՅԻ: ԳԻՐԳ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆՑ: Վենետիկ, տպ. Դեմետրիոս Թէոդոսեանց, 1772, 8 + 723 + 3 էջ.

Հայ Հնամիւս Գրքի Մաս. Ցուցակ, Թիւ 636.

12. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ: ԳԻՐԳ ԱՂՕԹԻՑ: Կ. Պոլս, տպ. Աստուածատուր, 1774, Հատոր Ա, 1 - 396 էջ, Թերթ.

Հայ Հնամիւս Գրքի Մաս. Ցուցակ, Թիւ 652.

* Concerning this book see the note in Հայ Հնամիւս Գրքի Մասնագիտական Ցուցակ, no. 447, p. 112.

The copy in the National and University lacks a title page. It has been identified by comparison with the copies in the Armenian Patriarchate Library. There, as in the Catalogue published in Armenia, copies are found containing 414 pages, while the copy here being described contains 396 pages. Like the present volume, one copy in the Patriarchate Library also has 396 pages, and this represents Part 1 of the book. Part 2 starts on p. 397.

և զինչ որ տալէ և խաբէր զամէնն
 զիսկէ. ժշ բարիէ ի սարուղն
 մի անգամ առնուս լաւէ ժէ
 Լ. անուս այն սորին անող լինիս
 ժշ. և Դժ. 11 լէ բարի մի առ
 նուս. ի խիստ բարիէ զինչ որ տա
 անս մարտեցանէ և զնեբանն ար
 բէ. ին բարիէ առողջ կենն
 մարդն. ին երակ առնուս տժ
 ար և պնաս սիրտ կառն զարդն
 ին Լ. սինն առնուս սիրտք տ
 զախ լինի և բարիէ. ին Լ. սինն
 առնուս ին լինն առննն մարդ
 տն. ին. ին բարիէ. ին երակ
 առնուս ինչ սեղ որէ յանկարծ
 ակ մահ լինի մարդ. ին. և ին
 11 լէ բարի մի առնուս ոչ ըզու
 նի կարէ ոչ գեղ իսկ.

11. 1. 1. 9. 283

1 յսէ շար աստղ. 4 որ լոյս
 նեայ ան յետուս ըսհանսյ
 ին և ստաց յորժամ երեւիս դէմ
 լինի. ճանապարհ մի գնար. բա
 քի բան մի բանիք. խոստ մի
 գրեք. յորժամ անորունդքն լին
 նի առնն մի շինեք հիմն մի ձգեք
 մի վարեք մի անկեք. ստվաւ յիս
 թեայ յետուս ըսհանսյն ոչ գ
 նոցն ինի. այն ժամանակէն ոչ
 կատարաւ ին 2

1 ուսինն ան ժամիս արեւ լընէ. 0
 Թ ժէ ին ի մէջ հարաւոյ. և յարե
 ւ լընէ. 4 ժ 4 ի 4. հարաւային կո
 զանէ. 4 ժ 4 ի 4. ի մէջ հարաւոյ
 և հարաւմոյ. Ե մէ ի Ե. յարե
 մտեան լինի. Ե ժ լինի. ի մէջ
 բւմոյնէ և յիստիսէ. Ե 0 Ե ի Ե
 միստիս լինի. Ե ժ լինի ի մէջ մ
 ին

17 անուս

Calendar — 1699, Constantinople. Beginning of third section. National and University library

- 13. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ: ԳԻՐԳ ԱՂՕԹԻՑ: Կ. Պոլիս, տպ. Յոհաննէս և Գոզոս, 1782, 634 էջ, Թերթ.
Հայ Հնարիպ Գրքի Մաս. Յուլյակ, Թիւ 717.
- 14. ՅԱԿՈԲ ՊԱՏՐԻԱՐԿ: ԳԻՐԳ ԿՈԶԵՑԵԱԼ ՁԷՆ ՀՈԳԵԻՈՐ: Կ. Պոլիս, տպ. Յոհաննէս և Գոզոս, 1787, 424 էջ.
Հայ Հնարիպ Գրքի Մաս. Յուլյակ, Թիւ 796.
- 15. ՇԱՐԱԿԱՆՈՑ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԵՐԳԵՑՄՈՒՆԸ ՀՈԳԵԻՈՐԱԿԱՆԸ, էջմիս-ծիւ, 1789, 895 էջ.
Հայ Հնարիպ Գրքի Մաս. Յուլյակ, Թիւ 831.
- 16. ԳՐԳՈՒԿ ՈՐ ԿՈԶԻ ԷՅԻՄԵՐՏԷ: ՎԼՆԵՄԻԿ, տպ. Անտոն Գորթոլի, 1796, 456 էջ.
Հայ Հնարիպ Գրքի Մաս. Յուլյակ, Թիւ 917.

COMPARATIVE TABLE OF THE NUMBERINGS

Our list	Bibl. Catalogue (Erevan)	Sion
1	154	57
2	157	59
3	167	not included
4	179	70
5	243	94
6	306	127
7	325	136
8	338	144
9	447	not yet published
10	451	
11	636	
12	652	
13	717	
14	796	
15	831	
16	917	

Հայ Հնատիպ Գիրքեր

Երուսաղեմի Պետական և Համալսարանի Գրադարանին մէջ

Մի քայլ Ըսթօն

Վերջին քանի մը տարիներուն, Հայ հնատիպ գիրքերու մասին մեր ծանօթութիւնը աւելցած է շնորհիւ երկու գլխաւոր ձեռնարկներու. առաջինը, «Հայ Հնատիպ Գրքի Մատենագիտական Ցուցակ», երատարակուեցաւ 1963-ին Երեւան, իսկ երկրորդը՝ «Ցուցակ և Յիշատակարաններ Երուսաղեմի Գ. Կիրլլակնկեան Մատենադարանի Հայ Հնատիպ Գիրքերու (1512-1800)» 1967-էն սկսեալ լոյս կը տեսնէ «Սիւն»ի մէջ, յաջորդական յօդուածներով:

Ներկայ յօդուածը կը ներկայացնէ ցուցակ մը այն 16 հայերէն հրճատիպներուն, որոնք կը պահուին Երուսաղեմի Պետական և Համալսարանի Գրադարանի Հազուագիտ Գիրքերու Սենեակին մէջ: Միաժամանակ կը տրուին քանի մը նկատողութիւններ այն պարագաներուն՝ երբ տարբերութիւններ նշմարուած են վերոյիշեալ ցուցակներու նկարագրութիւններուն և այստեղ ներկայացուող գիրքերուն միջեւ: Թերեւս աւելեւ հետաքրքրականը, մատենագիտական տեսակէտէ, կը հանդիսանայ 1692-ի (ներկայ ցուցակի թիւ 2) «Շարակնոցը»: Գրադարանի օրինակը կը բովանդակէ մէկ կազմի տակ միացած երկու տարբեր տպագրութիւններ. առաջին մասը, էջ 1-18, Ամուղի-տամեան տպագրութիւն մըն է, նոյն թուականով և նոյն տպագրիչին ա-

նունով, որոնք կը յիշուին Երեւանի Ցուցակին (թիւ 157) եւ «Սիտն»ի Ցուցակին (թիւ 59) մէջ: Սակայն ան տարբեր տպագրութիւն մըն է, ինչպէս որ կիւլպէնկեան Մատենադարանի օրինակին հետ բազդատութիւն մը ցոյց տըլաւ, եւ հետեւաբար պէտք է եզրակացնել որ Ամսդերտամի մէջ միեւնոյն տարին երկու տպագրութիւններ կատարուած են, մայն տպագրիչին կողմէ: Գրքին երկրորդ մասը Կ. Պոլսոյ տպարաններու յատուկ ձեւաւորում եւ ունի, դարձեալ ստնուած «Շարակնոց»է մը:

Յօդուածին կցուած է վերոյիշեալ երկու ցուցակներու եւ մերկայ ցուցակին համեմատական մէկ տախտակը, եւ արտוטպուած են վեց մկարներ:

